

Võrokõisi kongressi otsussõ plaan võro keele õiguisist, võrokiilsest haridusõst, meediast, kultuurist ja võro keele avaligust pruukmisõst

Võrokõisi kongress and teedä', et võro kiil om Vana-Võromaa põlinõ kiil, võrokõisi põlinõ imäkiil ja hindätiidmise päämäne alos. Kongress rõhutas, et võro kiil om põlinõ piirkunnakiil, miä om võrokõisilõ eesti keelega võrdsõhe tähtsä. Taa olõ-õi eesti keele murrõ', murdõkiil ega' piirkundlinõ erikujo.

Seletüs. Keeletiidüse perrä om võro kiil nii täämbädsel pääväl ku ka aoluulidsõlt selgehe eesti keelest eräle kiil (kae' nt Petri Kallio ja Karl Pajusalu mitmit kirotuisi). Tõisist lõunõeesti keelist lätt võro kiil keelelidselt veidemb lahko, a om väega selgehe tõistmuudu kõnõlõjidõ hindätiidmise poolõst. Rahvusvaihõlidsõlt om võro kiil ammõtligult tunnistõt eräle keeles (ISO keelekuud vro), a Eestin siiäni olõ-õi. Nii tiidüsuurmiisi ku UNESCO maailma kiili verevä raamadu (<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000187026>) perrä om võro kiil täämbädsel aol tõsitsõhe ohostõt kiil. Võro keele ellojäämises om vaia, et riik ja umavalitsusõ' taad tunnistasõ', võro kiilde seenitset tõsitsõmpa suhtusõ' ja pakva' taalõ suurõmbat tukõ nii haridusõn, meediän, kultuurin ku ka avaligun keelepruukmisõn.

Kongressi üleskutsõ' võro keele tunnistamisõs ja tugõmisõs. Võrokõisi kongress kuts Eesti riiki ja Vana-Võromaa umavalitsuisi üles võro kiilt ammõtligult tunnistama ku Eesti piirkundlist põliskiilt. Võrokõisi kongress kuts üles võro kiilt Eesti riigi ja umavalitsuisi keele-, haridus-, kultuuri- ja meediäpoliitikahe selgehe ja jovvulidsõlt üten haardma ja võtma võro keele tugõmisõs kipõstõ ette vähämbält järgmädsõ' abinõvvo':

1. Võtta' Eesti keelesäädüsen ja Rahvastiguregistrin võro kiilt ku umaette kiilt ja laskõ' Eesti elänigel taad vabalt umas imäkeeles märki'.

2. Kujonda' kõik Vana-Võromaa ni ka mõnõ' Tarto ja Talliina (ku võrokõisi kõgõ suurõmbidõ vällärändämiskotussidõ) latsiaia' ja kooli' ümbre periselt võro-eesti katskiilises (võro kiilt oppamiskeeles vähämbält 50%). Tuu jaos tävvendä' võrokiilset oppajakoolitust, opikavvo ja opimatõrjaalõ. Tuvva' võro kiil, taa aolugu ja võro kultuuri esi'erälisüs inämb vällä ka üleriigiliidsin eestikiilisin opikavvon.

3. Nõsta' võro keele pruukmist ja tähtsäspidämist kõrraperälidse võrokiilse meediä abiga. Tävvendä' Eesti Rahvusringhäälingu säädüst nii, et ERRi üts tsihte olnu' võrokiilside (a ka tõisi piirkunnakiili, nt seto) tele- ja raadiosaatidõ ni veebisisu tuutminõ ja edesiandminõ. Kipõstõ käümä panda' ERRi võrokiilse' tele- ja radiopääväudisõ'. Pikembän plaanin oodami' ERRi võrokiilse tele- ja radiokanali luumist. Tukõ' võrokiilse aolehe Uma Leht muutumist nädälilehes. Tukõ' võrokiilside saatidõ ja meediäsisu egäpääväst edesiandmist erämeediäkanaliin.

4. Suurõnda' võro keele pruukmist ja nätä'olõmist avaligun ruumin. Julgustami' Vana-Võromaa umavalitsuisi (nii asotuisin, nigu liina- ja vallavalitsusõ', kooli', latsiaia', kultuurimaja', küläkeskusõ' jm ku ka maastigu pääl) ja riigiasotuisi ammõtligult ja avaligult pruukmistõ võtma võrokiilset vai võro-eesti katskiilset kotusõnimmi (kotusõnimesäädüsega om tuu lubat), silte, kodolehekülgi, reklaam- ja teedüsplakatiid jm. Tukõ' ka eräettevõttin (nt poodi', äri', panga', tervüshoitmis- ja teenindüsettevõttõ') võrokiilside vai võro-eesti katskiilside silte, kodolehekülgi, kaubasilte, panga- ja järekorraautomaatõ, teedüstahvlidõ jm võrokiilside abinõvvõ lajalt tarvitustõ võtmist.

5. Tukõ' ja julgusta' võrokiilse kultuuri, kirändüse, tiatri, filmi- ja rahvakunsti tegemist. Tukõ' vähämbält üte püsüvähe võrokiilse mängokavaga kutsõlidsõ tiatri tekkümist Vanal-Võromaal.

Tukõ' kultuurimajjo, külakeskuisi, seltse, laulukuurõ, folk- ja levimuusigaandsamblidõ jm kultuuri- ja seldsielo võro keele pääl püsümist.

6. Anda' kittüst ja massa' lisatasso avaligun riigi- vai umavalitsusõ ammõtin (oppaja, ammõtnik, politsei, tohtri, kultuuritütäjä, tiidläne vm) tütätjile inemiisile, kiä mõistva' võro kiilt ja pruuqva' tuud egä päiv uman tütün. Julgusta' ummi tütätjide võrokiilsüse tugõmisõs samma tegemä ka eräettevõttit.

7. Ku võro keele tugõmisõ abinõvvõ täüdeviimises om vaia muuta' mõnt säädüst, sis tulõ tuud tetä'.

Võrokeste kongressi eelnõu võru keele staatusest, võrukeelsest haridusest, meediast, kultuurist ja võru keele avalikust kasutusest

Võrokeste kongress deklareerib, et võru keel on Vana-Võromaa põliskeel, võrokeste põline emakeel ja identiteedi peamine alus. Kongress rõhutab, et võru keel on põline piirkonnakeel, mis on võrokestele eesti keelega võrdselt tähtis. See ei ole eesti keele murre, murdekeel ega piirkondlik erikuju.

Selgitus. Keeleteaduslikult on võru keel nii tänapäeval kui ka ajalooliselt selgelt eristuv eesti keelest eraldi keelena (vt nt Petri Kallio ja Karl Pajusalu mitmeid artikleid). Teistest lõunaeesti keeltest erineb võru keel keeleliselt vähem, kuid eristub väga selgelt kõnelejate identiteedi poolest. Rahvusvaheliselt on võru keel ametlikult tunnustatud eraldi keelena (ISO keelekood vro), kuid Eestis siiani mitte. Nii teadusuuringute kui UNESCO (maailma keelte punase raamatu <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000187026>) hinnangul on võru keel tänapäeval tõsiselt ohustatud keel. Võru keele ellujäämiseks on vaja riigi ja omavalitsuste tunnustust, senisest tõsisemat suhtumist ja suuremat tuge võru keelele nii hariduses, meedias, kultuuris kui ka avalikus keelekasutuses.

Kongressi üleskutse võru keele tunnustamiseks ja toetamiseks. Võrokeste kongress kutsub Eesti riiki ja Vana-Võromaa omavalitsusi üles ametlikult tunnustama võru keelt Eesti piirkondliku põliskeelena. Võrokeste kongress kutsub kaasama võru keele selgelt ja jõuliselt Eesti riigi ja omavalitsuste keele-, haridus-, kultuuri- ja meediapoliitikasse, rakendades võru keele toetuseks kiiresti ja küllaldaselt vähemalt järgmisi meetmeid:

1. Käsitleda Eesti keeleseaduses ja Rahvastikuregistris võru keelt omaette keelena ja võimaldada Eesti elanikel seda määratleda oma emakeelena.

2. Kujundada kõik Vana-Võromaa ning ka mõned Tartu ja Tallinna (kui võrokeste suurimate väljarändekohtade) lasteaiad ja koolid ümber reaalselt võru-eesti kakskeelseks (võru keelt õpetuskeelena vähemalt 50%). Selleks täiendada võrukeelset õpetajakoolitust, õppekavasid ja õppematerjale. Tuua võru keel, selle ajalugu ja võru kultuuri omapära rohkem esile ka üleriigilistes eestikeelsetes õppekavades.

3. Tõsta võru keele kasutatavust ja prestiiži regulaarse võrukeelse meedia abil. Täiendada Eesti Rahvusringhäälingu seadust selliselt, et ERRi üks eesmärke oleks võrukeelsete (aga ka teiste piirkonnakeelte, nt seto) tele- ja raadiosaadete ning veebisisu tootmine ja edastamine. Kiiresti käivitada ERRi võrukeelsed tele- ja raadiopäevauudised. Pikemas vaates ootame ERRi võrukeelse tele- ja raadiokanali loomist. Toetada võrukeelse ajalehe Uma Leht muutumist nädalaleheks. Toetada võrukeelsete saadete ja meediasisu igapäevast edastamist erameediakanalites.

4. Suurendada võru keele kasutust ja nähtavust avalikus ruumis. Julgustame Vana-Võromaa omavalitsusi (nii asutustes, nagu linna- ja vallavalitsused, koolid, lasteaiad, kultuurimajad, külakeskused jm kui ka maastikul) ja riigiasutusi ametlikult ja avalikult kasutusele võtma võrukeelseid või võru-eesti kakskeelseid kohanimesid (kohanimeseadusega on see võimaldatud), silte, viitu, kodulehekülgi, reklaam- ja teabepakateid jm. Soodustada ka eraettevõtetes (nt poed, ärid, pangad, tervishoiu- ja teenindusettevõtted) võrukeelsete või võru-eesti kakskeelsete siltide, kodulehekülgede, kaubaetikettide, panga- ja järjekorraautomaatide, tabloode jm võrukeelsete vahendite laialdast kasutuselevõttu.

5. Soodustada ja toetada võrukeelse kultuuri, kirjanduse, teatri, filmi- ja rahvakunsti viljelemist. Toetada vähemalt ühe püsivalt võrukeelse mängukavaga kutselise teatri tekkimist Vana-Võrumaal. Toetada kultuurimajade, külakeskuste, seltside, laulukooride jm kultuuri- ja seltsielu püsivalt võru keeles toimimist.

6. Tunnustada ja maksta lisatasu avalikus riigi- või omavalitsuse ametis (õpetaja, ametnik, politseinik, arst, kultuuritöötaja, teadlane vm) töötavatele inimestele, kes oskavad võru keelt ja kasutavad seda igapäevaselt oma töös. Julgustada eraettevõtteid oma töötajate võrukeelsuse toetamiseks sama tegema.

7. Kui võru keele toetamise abinõude elluviimiseks on vaja muuta mõnd seadust, siis tuleb seda teha.